

1964 Kısmi Senato Seçimlerine Dair Bir İnceleme

Erhan ACAR*

Özet

1961 Anayasası'nın 72. maddesi gereğince genel oy ile seçilen Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin iki yıl ara ile yapılan kısmi seçimler ile yenilenmesi gerekmekteydi. 1961 yılında yapılan Senato seçimleri sonrasında kısmi seçimlerin 1963 yılında yapılması planlanmış ancak bu seçimlerin bir yıl ertelenmesi kararı alınmıştır. İlk kısmi Senato seçimleri 7 Haziran 1964 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Seçimler öncesi yapılan kanuni düzenlemeler çerçevesinde nispi temsil usulü benimsenmiş, bu sistemin kabulü ile ilgili olarak siyasi sahada yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Siyasi partiler seçim propagandalarında çalışmalarını ve hedeflerini belirtmekten ziyade birbirlerinin söylemlerine itirazda ve eleştiride bulunmuşlardır. AP lideri Ragıp Gümüşpala'nın seçim arifesinde vefat etmesi nedeniyle partiler seçim propagandalarını durdurma kararı almıştır. İlk kısmi Senato seçimleri neticesinde oyların yarıya yakını elde eden AP seçimden birinci parti olarak çıkmış, CHP yüzde 41 civarında bir oy ile ikinci parti olmuş, diğer partiler ise bu iki partinin oldukça gerisinde kalmıştır. Bu çalışmada 1964 yılında yapılan kısmi Senato seçimleri özelinde bir analizde bulunulmaya çalışılmış ve kapsam olarak seçim sürecinin ele alınması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Senatosu, Senato Seçimleri, Parlamento Tarihi, Siyasi Tarih, Türk Demokrasi Tarihi

* Dr. Öğr. Üyesi Erhan ACAR, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, erhanacar@comu.edu.tr.

An Analysis of the 1964 Partial Senate Elections

Abstract

Pursuant to article 72 of the 1961 Constitution, one third of the members of the Republican Senate elected by universal suffrage had to be renewed through partial elections held at two-year intervals. After the 1961 Senate elections, partial elections were planned to be held in 1963, but it was decided to postpone these elections for one year. The first partial Senate elections were held on June 7, 1964. Within the framework of the legal arrangements made before the elections, the proportional representation method was adopted, and intense debates occurred in the political arena regarding the adoption of this system. Political parties had objected and criticized each other's discourses rather than stating their work and goals in their electioneering. Due to the death of AP leader Ragıp Gümüşpala on the eve of the elections, the parties decided to stop their electioneering. As a result of the first partial Senate elections, AP came out as the first party with nearly half of the votes, CHP became the second party with around 41 percent of the votes, and the other parties lagged far behind these two parties. This study, it has been tried to make an analysis specific to the partial Senate elections held in 1964 and it has been aimed to deal with the election process in scope.

Keywords: Republican Senate, Senate Elections, History of Parliament, Political History, History of Turkish Democracy

Giriş

1961 Anayasası'nın getirdiği sisteme göre parlamento açısından Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere iki meclisli bir yapı ortaya çıkmıştı.¹ Cumhuriyet Senatosu; tabii senatörler, cumhurbaşkanı tarafından belirlenen üyeler ve genel oylama usulü ile seçilen üyelerden oluşmaktaydı.² Cumhuriyet Senatosuna üye olabilmek için bazı şartlar bulunmaktaydı. Bu şartlar 1961 Anayasası'nda 72. maddede belirtilmişti. İlgili maddeye göre milletvekili seçilmek için gerekli şartları taşıyan Türk vatandaşları, yüksek öğrenim görmek ve kırk yaşını doldurmuş olmak kaydıyla Senatoya genel oyla seçilebilmekteydi. Genel oylama ile cumhurbaşkanı tarafından belirlenen Senato üyelerinden üçte birinin iki yıl ara ile yenilenmesi usulü mevcuttu. Anayasa'nın 74. maddesinde ise seçimlerin ertelenmesi ya da yenilenmesi durumunda nasıl bir uygulamaya gidileceğinden bahsedilmiştir. Şöyle ki, seçimlerin ertelenmesi ya da yenilenmesi kararına varıldığı hallerde Senato seçimleri, milletvekili seçimleri ile beraber yapılmak için ertelenecek veyahut öne alınacaktı.³ Bu hususlar 304 numaralı ve 24.5.1961 tarihli Senato üyelerinin seçimi hakkındaki kanun ile 306 numaralı ve 25.5.1961 tarihli milletvekili seçimiyle ilgili kanunda da belirtilmişti.⁴

Senato seçimleri için Türkiye'de A grubu, B grubu ve C grubu olarak üç seçim çevresi belirlenmişti. Bu çevrelerin her birinden 50 üye olmak üzere toplamda 150 üye seçilmişti. Üç büyük şehir; İstanbul, Ankara ve İzmir'in ise kendi içlerinde seçim çevreleri mevcuttu. Seçimle belirlenen üyeler seçim çevrelerine ve seçtikleri döneme bağlı olarak farklı sürelerle görev yapmıştı. Buna göre, A grubu illerden seçilen senatörler 1961-1968 yılları arasında 7 sene, 1968-1977 arasında 9 yıl, 1977-1980 arasında 3 yıl görevde kalmıştı. B grubu illerdeki Senato üyelerinin görev süreleri 1961-1966 arasında 5 yıl, 1966-1975 arasında 9 yıl, 1975-1980 arasında 5 yıl olmuştu. C grubu seçim çevresinde yer alan senatörler, 1961-1964 arasında 3 yıl, 1964-1973 arasında 9 yıl, 1973-1979 arasında 6 yıl, 1979-1980 arasında 1 yıl olmak üzere dört dönem görev yapmıştı. İlk kısmi Senato seçimleri ise 1964 yılında yapılmıştı. 1961-1980 yılları arasında Senato üyelerinin belirlenmesi için on seçim gerçekleştirilmişti. Bu seçimlerin yanı sıra genel milletvekili seçimlerinin de yapılması ile Türkiye bir-birini izleyen seçim mücadelelerine sahne olmuştu.⁵ Kısmi Senato seçimlerinin bir yıl ertelenmesi ve 1964 yılına kaydırılması nedeniyle sıkışık bir seçim takvimi ortaya çıkacak, Türkiye'de neredeyse her sene sandığa gidilecekti.⁶

1 1961 Anayasası'nın gerekçesinde ikinci bir meclis olarak kurulacak olan Cumhuriyet Senatosu'nun görevlerinden bahsedilirken siyasi gayelerle bazı kesimlerin düşüncelerinin göz ardı edilmesinin engellenmesi amacı ile Millet Meclisinden daha farklı yapıda bir meclisin kurulmasının faydalı olacağı öne sürülmüştü. Bu hususa dayanarak hükümetin faaliyetlerinin denetlenmesi, siyasi kararların tartışılması gibi etkenlerle de ilgili olarak yasama çalışmalarının daha verimli bir şekilde yürütülmesi üzerinde durulmuş ve Millet Meclisinin yanı sıra Cumhuriyet Senatosunun kurulması ile parlamentoda iki kanatlı bir yapı meydana çıkmıştı. Tunca Özgişi, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", *Türkiyat Mecmuası*, C. 21, S. 2, 2011, s. 299, 300.

2 *Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964), TBMM Vakfı Yayınları No: 16, Ankara 1998, s. 1.*

3 Tunca Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Basımevi, Ankara 2012, s. 77.

4 *TBMM Kanunlar Dergisi*, C. 44, s. 729, 737; Hikmet Sami Türk, "Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçimleri Yoluyla ya da Yedeklerle Doldurulması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1, 1981, s. 15.

5 Özgişi, *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, s. 77, 78.

6 Nitekim seçim takvimini yeniden düzenlemek ihtiyacı hasıl olmuştu. Buna bağlı olarak 1254 numaralı ve 17.4.1970 tarihli kanun ile değişikliğe gidilerek genel seçimlere denk gelen kısmi Senato seçimlerinin milletvekili seçimleriyle yapılması, genel seçimlere denk gelmeyen kısmi Senato seçimlerinin ise milletvekili seçimlerinden iki yıl sonra yapılması hükmü getirilmişti. *TBMM Kanunlar Dergisi*, C. 53, s. 212; Türk, "Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçimleri Yoluyla ya da Yedeklerle Doldurulması", s. 22.

1. Seçimlerin Bir Yıl Ertelenmesi ve Kanuni Düzenlemeler

1963'te yapılması planlanan senato üyelerinin üçte birini yenileyecek olan seçim bir yıl ileri atılmıştı. Siyasi partilerin Cumhuriyet Senatosu grup başkanvekilleri ile Senato Riyaset Divanı müşterek toplantısında Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin 1964 yılı haziran ayında yenilenmesi ve yenilecek olan üyelerinin tespitinin de aynı yılın mart ayı içinde yapılması hususunda bir prensip anlaşmasına varılmıştı. Karar ayrıca Anayasa Komisyonunda da müzakere edilerek Senato seçimlerinin 1964 Haziran ayında yapılması kararlaştırılmıştı. Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi kanunun dördüncü maddesinde, "*Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte biri iki yılda bir yapılacak olan seçimle yenilenir. Yenilenecek olan Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde ikinci yılın 30 Mart günü seçimin başlangıç tarihidir. Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir.*" şeklinde belirtilirken; aynı kanunun geçici birinci maddesinde ise "*Bu kanun gereğince yapılacak ilk seçim, milletvekili seçimleri ile aynı tarihte yapılır. Üçte bir yenilemeler için 4. Maddede belirtilen tarihler esas*" alınmıştır. 1963 yılı bütçesine Cumhuriyet Senatosu üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için konulan 6 milyon liralık seçim giderleri ödeneği hakkında kaldırılma kararı alınmıştır.⁷ 1963 yılı bütçesinde seçimler için ayrılması planlanan tahsisatın az olması kısmi Senato seçimlerinin ertelenmesinde etkili olmuştur.⁸

TBMM'nin 29 Mayıs 1963 tarihli oturumunda Cumhuriyet Senatosu Manisa Üyesi Ferit Alpiskender ve arkadaşlarının, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimine dair 304 sayılı kanunun dördüncü maddesi ile 2. geçici maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifi ile ilgili Senato ve Millet Meclisi karma komisyonları raporu okunmuş ve müzakereye açıldıktan sonra açık oylama yapılmıştır. 635 senatör ve milletvekilinden 421 kişinin katıldığı oylamaya 289 kabul, 107 ret ve 25 çekimser oyu kullanılmıştı. Böylelikle senato üyelerinin üçte birinin yenilenmesi bir yıl sonraya bırakılmış, Senato seçimlerinin 1964 yılı haziran ayının ilk pazar günü yapılması ve dördüncü maddenin bu şekilde değiştirilmesi kabul edilmiştir.⁹

Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin nispi usule göre yapılmasını öngören kanun gündeme geldiğinde müzakereler sırasında siyasi hava oldukça gerilmiş, parlamentoda kavgalar yaşanmıştı. Kanun teklifinin oylanması sırasında hasta olduğu halde, eksik bir oyu tamamlamak için yatağından kaldırılarak getirildiği öne sürülen Osman Orhan Bilen'in kollarına giren iki arkadaşının arasında oy kullanması Adalet Partisi (AP) milletvekillerinin tepkisini çekmiş, bunun üzerine Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekilleri de AP'lilerin üzerine yürüyünce tartışmalar yaşanmaya

⁷ *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1962, s. 1, 5.

⁸ Servet Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 33, S. 3-4, 1967, s. 85.

⁹ Millet Meclisi Karma Komisyonu raporunda belirtildiği gibi; Anayasa'nın 73. maddesinin 2. fıkrasına göre Cumhuriyet Senatosu'nun genel oyla ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerinin üçte birinin her iki yılda bir yenilenmesi gerekmektedir. İlk Cumhuriyet Senatosu seçimleri 15 Ekim 1961'de yapıldığına göre, Anayasa'nın ilgili maddesi ve fıkrasındaki hükme göre Cumhuriyet Senatosu'nun Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen üyeleri ile genel oyla seçilmiş olan üyelerinin üçte birinin Ekim 1963'te yenilenmesi lazımdı. Ancak, Anayasa kendisinden önce Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş olan Cumhuriyet Senatosu seçimleri hakkındaki 304 sayılı Kanunun kabul ettiği seçim dönemini değiştirmek istemediği için bir geçici madde sevk ederek bu madde ile "iki yılda bir yenileme" kaidesinde bir istisna kabul etmişti. Söz konusu madde Anayasa'nın geçici 10. maddesidir. Bu maddede açıkça ilk Cumhuriyet Senatosu seçiminden iki ve dört yıl sonra yapılacak seçimler hakkında da Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle ilgili kanun hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmek suretiyle Anayasa'dan önce kabul edilmiş olan Seçim Kanunundaki seçim tarihinin uygulanacağı belirtilmişti. Buna bağlı olarak, Anayasa'nın geçici 10. maddesiyle Cumhuriyet Senatosu'nun ilk yenileme seçimi için 73. maddede koyduğu kaideye bir istisna kabul etmekteydi. Söz konusu geçici maddeye göre ilk yenileme seçimi iki yıl dolduktan sonra Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi Kanunda yazılı tarihte yapılacaktır. İki yıl 1963 yılı Ekim ayı ortasında dolacağından bu tarihten sonra Seçim Kanununun öngördüğü seçimler 1964 yılı haziran ayının ilk pazar günü yapılacak olan seçimlerdir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD)*, Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 2, Birleşim: 4, 29.5.1963, s. 64

başlamış, kavga yumruklaşmaya kadar varmıştır. Senato seçimlerinin nispi sisteme göre yapılmasına dair, kanun teklifinin görüşülmesinin tehirini isteyen AP önergesi, kavgadan sonraki oturum açılınca başkan tarafından okunmuş ve teklif reddedilmişti. Oylamaya 229 üye katılmış 212 üye reddi için, 12 üye de kabulü için oy kullanılmıştı. Üç üye çekimsiz kalmış, iki üye de boş oy kullanmıştı. Bundan sonra Senato seçimlerine dair kanun teklifinin müzakeresine geçilmişti. Ancak bu görüşmelere AP'li üyeler katılmamıştır.¹⁰

Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimlerinin nispi usulle yapılmasını öngören kanun teklifi, Millet Meclisinde AP'li milletvekillerinin direnmelerine rağmen kabul edilmişti. Maddelerin müzakeresine başlandıktan sonra Başkan açık oylamaların, üyelerin tek tek ayağı kalkması ve sorulması suretiyle yapılacağını söylemiş, AP'liler ise kanunun çıkmasını istemedikleri için salonu terk etmişlerdi. Buna rağmen, yeterli çoğunluk sağlandığından maddelerin oylaması yapılmıştı. Maddelerin kabulünden sonra, teklifin tümünün oylamasına geçilmiş, AP'liler oylarını kullanmak için salona geri gelmişler ve kırmızı oy kullanmışlardı. 348 üyenin katılımı ile gerçekleştirilen bu oylamada 128 ret oyuna karşı 214 oyla kanun kabul edilirken 6 üye çekimsiz kalmıştı. Müzakereler sırasında Talat Asal, kanun teklifinin tümü üzerinde aleyhte söz almıştı. Asal, bu kanun ile haziran ayında gerçekleştirilecek kısmi Senato seçimlerinde, CHP'nin senatör sayısının artırılması amacının güdüldüğünü belirtmişti.¹¹

Cumhuriyet Senatosunda aynı günde özel bir oturum gerçekleştirilmiştir. Bu oturumda senato üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için kura çekimi yapılmıştır.¹² Buna göre çekilen kurada çıkacak gruba ait illerde haziran ayında seçim yapılacaktır. Kura çekimi neticesine göre C grubuna ait 24 ilde seçim yapılacağı belirlenmiştir. Ağrı, Amasya, Antalya, Artvin, Balıkesir, Bitlis, Burdur, Çanakkale, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Hatay, İstanbul, Isparta, Kars, Kütahya, Mardin, Muş, Rize, Samsun, Siirt, Tokat, Van ve Yozgat'ta senato seçimleri yenilenecekti. Bunun dışında Cumhurbaşkanlığı kontenjanından seçilen 15 üyenin beşi için kura çekimi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak Sadi Koçuş'ın ismi kurada çıkmış ardından Nevzat Şengel, Esat Çağa, Adil Ünlü ve Hidayet Aydıner'in isimleri okunmuştur. Bu sayılan kişilerin yerine Cumhurbaşkanlığı tarafından yeni senatörler belirlenecektir.¹³

Öte yandan Senato seçimlerine katılacak olan üyelerin kuraları da çekilmiştir. Senato Başkanı Enver Aka, Senato Başkan Vekillerinden Sırrı Atalay, Başkanlık divanı kâtiplerinden Neşet Çetintaş ve Adil Ünlü'nün adları da hazırlanmış ve yapılacak seçimlere katılacak senatörler arasında yer almıştı. Bu kuralarda Senato Başkanı Enver Aka'nın ismi çıkmasına rağmen, Başkan olması nedeniyle seçime giremeyecekti. Anayasa'nın bu konuyla ilgili hükmü gereğince Senato Başkanı seçime giremeyecek ve senatörlüğü devam edecekti. Buna bağlı olarak haziran ayında gerçekleştirilecek olan kısmi Senato seçimlerinde 50 değil 49 Senatör seçilecekti. Bu senatörler yeniden seçime gidecekler, seçilemeyenlerin senatörlükleri sona erecek, partiler isterse bunların yerlerine başka aday gösterebileceklerdi.¹⁴

10 *Tercüman*, 27 Mart 1964, 1, 7.

11 *Tercüman*, 31 Mart 1964, s. 1, 7; *Son Havadis*, 31 Mart 1964, s. 1, 5.

12 Söz konusu kura çekimi 1961 Anayasası uyarınca gerçekleştirilen ilk kura çekimi olmuştur. *Akşam*, 31 Mart 1964, s. 1.

13 *Cumhuriyet*, 31 Mart 1964, s. 1, 7.

14 Adil Türkoğlu (CHP-Hakkâri, öldü), Şemseddin Günaltay (CHP-İstanbul, öldü), Ali Fuat Başgil (Samsun, istifa etti) isimleri boş olanlardı. Kurada kaybeden senatörler ise; Veysi Yardımcı (AP-Ağrı), Macit Zeren (AP-Amasya), Mehmet İlkuçan (AP-Antalya), Mustafa Özer (AP-Antalya), Fehmi Alpaslan (CHP-Artvin), Enver Aka (AP-Balıkesir), Hamdi Oğuzbeyoğlu (AP-Balıkesir), Kadri Öztaş (AP-Balıkesir), Hasan Ali Türker (AP-Balıkesir), Cevdet Geboloğlu (AP-Bitlis), Hüseyin Otan (CHP-Burdur), Ali Aksoy (CHP-Çanakkale), Halit Sarıkaya (CHP-Çanakkale), Fehmi Baysoy (YTP-Erzincan), Nurettin Aynuksa (YTP-Erzurum), Nihat Pasinli (AP-Erzurum), Rahmi Sanalan (Bağımsız-Erzurum), Adil Türkoğlu (CHP-Hakkâri, öldü), Sabahattin Adalı (AP-Hatay), Vehbi Aksoy (CHP-Hatay), Suat Seren (AP-Isparta), Şevket Akyürek (AP-İstanbul), Fethi Başak (AP-İstanbul),

Cumhuriyet Senatosu'nun 2 Nisan'daki oturumunda Senato seçimlerinin nispi temsil sistemine göre yapılmasını öngören kanun teklifi gündeme gelmişti. Millet Meclisi'nde kabul edilen teklifin kurulacak olan geçici bir komisyona havale edilmesi için bir teklif yapılmış, bunun üzerine yoğun tartışmalar meydana gelmiştir.¹⁵ Senato seçimlerinin nispi temsil sistemine göre yapılmasını öngören ve Zihni Betil ile arkadaşları tarafından verilen teklifin İçişleri, Anayasa ve Adalet Komisyonlarından seçilen bir karma komisyona havalesini isteyen önerge 89 üyenin katıldığı oylamada 74 evet oyu ile kabul edilmiştir.¹⁶

Bir yandan da İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetimin iki ay daha uzatılmasına karar verilmişti. Bu uzatma ile İstanbul ve Ankara'da 11 aydan beri devam eden sıkıyönetim, 13 ay olacaktı. TBMM'de bu konuda yapılan birleşik görüşmelerde, AP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Millet Partisi (MP) üyeleri karara muhalif kalmış, karar CHP ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) vekillerinin oyları ile 150'ye karşı 246 oyla alınmıştı. AP Sözcüsü Bilgin, sıkıyönetimin çok önemli durumlarda konulması gerektiği halde hükümetin tezkeresinde tatmin edici bir gerekçe olmadığını, sıkıyönetimin devamı halinde 7 Haziran'da yapılacak seçimlerde, milli iradenin zedeleneceğini vurgulamıştı.¹⁷

Senato seçimleri için müracaat eden adayların sayısı artmış, partiler de adaylık yoklamaları için hazırlıklarının yavaş yavaş sonuna gelmişti.¹⁸ Adaylık yoklamaları 26 il ve 248 ilçede gerçekleştirilecekti.¹⁹ Cumhuriyet Senatosu'nun üçte birinin yenilenmesini öngören seçimlerle ilgili adaylık yoklamaları 3 Mayıs'ta başlamıştır. Senatoda çekilen kura ile C grubunda yer alan 24 il için yenileme kararı alınırken, Eskişehir ve Çorum illerinde birer senatörlüğün açık olması üzerine aday yoklamaları 26 ilde başlatılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu kararı gereğince il ve ilçe merkezlerinde yapılan aday yoklamalarını yapmaya hak kazanan partiler AP, CHP, CKMP, MP ve YTP olurken, TİP'in durumu 15 ilde teşkilât kuramadıkları gerekçesiyle ihtilafı bir halde olmuş, bu partinin yöneticileri başarılı olacaklarına inandıkları illerde adaylık yoklaması yaptırmışlardır. 26 ilde seçilecek 51 senatörlük için bütün partilerin toplamı olmak üzere bini aşan bir müracaat olmuş, bu yüzden adaylık yoklamaları zorlu geçmiştir. İstanbul'da Senato üyeliği için beş partinin adayları çeşitli yerlerde yapılan yoklamalar ile belli olmuştur. YTP İstanbul'da seçime katılmamıştır.²⁰

Yüksek Seçim Kurulu 13 Mayıs'ta toplanarak 7 Haziran'da yapılacak olan Senato seçimleri için itirazları inceleyerek karara bağlamıştır. Buna göre, TİP'in ilk genel kurulunu teşkilâtlarda tamamlamadığından 15 ilde ve bunlara bağlı ilçelerde altı aydan beri teşkilâtını kuramadığından seçimlere katılamayacağı açıklanmıştır. AP'nin Yüksek Seçim Kurulu'na yaptığı ve CKMP, YTP ve MP'nin 15 ilde kuruluşlarını tamamlamadığı gibi yüzde 10 oranındaki merkez kontenjanının aşıldığı şeklindeki iti

Celil Cevehrioğlu (Bağımsız-İstanbul), Ethem Menemencioğlu (AP-İstanbul), Rifat Öztürkçine (AP-İstanbul), Nurullah Esat Sümer (CHP-İstanbul), Özel Şahin Giray (AP- İstanbul), Sabahattin Tanman (AP-İstanbul), Berç Turan AP (AP-İstanbul) ve İstanbul'dan bir boş, Sırrı Atalay (CHP-Kars), Turgut Göle (CHP-Kars), Mehmet Hazer (CHP-Kars), Osman Cevdet Erkut (CKMP-Kütahya), Burhanettin Özbek (CKMP-Kütahya), Kemal Oral (CHP-Mardin), Abdülkerim Saraçoğlu (CHP-Mardin), İhsan Akpolat (CHP-Muş), Necip Danişoğlu (AP-Rize), Cemalettin Bulak (AP-Samsun), Fethi Tevetoğlu (AP-Samsun), Cahit Tokgöz (AP-Samsun) ve Samsun'dan bir boş, Latif Aykut (AP-Siirt), Zihni Betil (CHP-Tokat), Osman Hacıbalıoğlu (AP-Tokat), Faruk Işık (Bağımsız-Van), Sadık Artukmaç (CKMP-Yozgat), Neşet Çetintaş (MP-Yozgat). Tercüman, 31 Mart 1964, s. 1, 7.

15 *Akşam*, 3 Nisan 1964, s. 1.

16 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi* (CSTD), Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 19, Birleşim: 57, 2.4.1964, s. 684.

17 *TBMMTD*, Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 3, Birleşim: 11, 17.4.1964, s. 272; Tercüman, 18 Nisan 1964, s. 1, 7.

18 *Son Havadis*, 6 Nisan 1964, s. 1.

19 *Son Havadis*, 3 Mayıs 1964, s. 1.

20 *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1964, s. 1, 7.

razlarda 15 ilde kuruluşların tamamlanmaması meselesi reddedilmiş, merkez kontenjanının aşılması hususunda ise itiraz mercii olarak il seçim kurulları gösterilmiştir.²¹

2. Seçim Propagandaları

Partiler, kısmi Senato seçimleri için propaganda faaliyetlerine 16 Mayıs'ta başlamıştı. AP Merkez İdare Kurulu tarafından yayınlanan seçim beyannamesinde milletin birbirine kaynaşabilmesi ve ülkede birlikteliğin temin edilebilmesi için basın suçlarının affedilmesinin de artık kaçınılmaz hale geldiği belirtilmiş, toprak reformu hakkında ise "*Balkan Sosyalizmi*" şeklinde bir nitelendirme yapılmıştı.

AP'nin seçim beyannamesindeki hususları ele aldığımızda; yedi aylık bir gecikmeyle yapılan Senato seçimlerinde nispi temsil usulünün kabul edilmesi, iktidarın kendi çıkarları lehine yapılan bir hareket olarak görülmüştür. Demokratik hayatta arzulanan gelişme ve huzur ortamına henüz kavuşulmadığından yakınılmaktadır. Sıkıyönetimin iki ayda bir sürekli uzatılmasının artık normal bir hal aldığı eleştiri konusu edilirken, söz konusu durumun bir rejim gibi benimsendiğinden dem vurulmaktadır. CHP'nin ekonomik sahada gütmüş olduğu devletçilik politikasının ülkeyi kısır bir döngü içerisine soktuğu ve bunun bir buhrana yol açtığı belirtilmiştir. Kalkınma hamlesinin tarım sektörü dışında hedeflenene ulaşamaması açısından ümit edildiği gibi olmadığı yönünde eleştiride bulunulmuştur. Hangi zümreye mensup olursa olsun vatandaşların sorunlarına çare bulunamadığı, vahim bir şekilde artan açık ve gizli işsizliğin günden güne çok önemli bir sorun haline alarak devam ettiğinin altı çizilmiştir. Balkan Sosyalizmi niteliğinde olduğu öne sürülen toprak reformu ile mülkiyet hakkının zedelenebileceği, büyük ve düzenli işletmelerin dağılmasının etkisiyle tarımdaki verimin düşebileceği, bunlara bağlı olarak ülkede güvensizlik ortamının ortaya çıkmasından endişe duyulduğu kaydedilmiştir. CHP'nin millet çoğunluğunu sağlayamadığı, iktidarı tekelinde tutarak başarısız olan icraatlarını vatandaşlara zorla kabul ettirmeye çalıştığı bunun da acıklı bir tabloyu meydana getirdiği ifade edilmiştir. İktidarın muhalefetin ısrarlarına kulak asmadığı ve kendisini partizan bir politikaya kaptırdığı, bu durumun da en çok totaliter bir idareyi arzulayanların hoşuna gittiği işaret edilmiştir. Bu kişilerin memleketi her zaman komünizm ve diktanın kucağına atmada hevesli olduğu, millete mal olmuş inkılapları sadece bir zümrenin inhisarında tutmaya çalıştıkları, ilerici ve gerici adı altında yapılan sınıflandırmaların bilinçli olarak yapıldığı, millî birlik ve bütünlüğü parçalamak isteyen bir zihniyete hitap ettiği ileri sürülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin dışarıda lâyık olduğu itibarı göremediği ve hariçte zayıf bir devlet olarak algılandığı iddia edilirken, Kıbrıs davasında uygulanan politikanın çekingen ve pasif bir politika olduğu ve meselenin hallinde çıkmaz noktaya bu yüzden gelindiğine dikkat çekilmiştir. Ekonomik, sosyal ve politik alanlarda belli bir istikrar ve huzurun sağlanamamasının milleti üzüntüye sevk ettiği aktarılmış, dünyanın yaşamış olduğu nazik ve tehlikeli durumun da göz önünde bulundurulacak, ne olursa olsun siyasi düşünce ve farklılıklara bakmaksızın birlik ve beraberlik içerisinde yaşamının geçerli tek çare olduğuna inanılmış bulunulduğu açıklanmıştır. Birbirine kaynaşmış ve kenetlenmiş bir şekilde huzur içerisinde yaşayabilmek için, siyasi afla beraber basın suçlarının da affedilmesinin kaçınılmaz bir hal aldığına ka-

21 Cumhuriyet, 14 Mayıs 1964, s. 1, 7.

naat getirilmiştir.²²

Yüksek Seçim Kurulu, YTP, CKMP ve MP'nin Isparta'da yapılan aday yoklamalarını iptal etmişti. Bu kararın açıklanmasından sonra, 7 Haziran'da yapılacak seçimlerde Isparta'da sadece iki partinin, AP ve CHP'nin adayının katılacağı belirtilmişti.²³

AP'liler seçim konuşmalarına İstanbul Zeytinburnu'nda başlamışlardı. Zeytinburnu'daki konuşmalarda siyasi af meselesi ön plana çıkmıştı. İl Başkanı Nuri Eroğan, siyasilerin uzun süre hapiste tutulmasını eleştirerek bu durumun dünyanın hiçbir yerinde normal karşılanmayacağını, siyasi affın kısa zaman içinde gerçekleştirilmesini arzu ettiğini ve bunu da bütün kamuoyu önünde talep ettiğini açıklamıştı. Nuri Eroğan'ın ardından sözü alan senatör adaylarından Mehmet Yardımcı, siyasi partiler hakkında genel bir değerlendirmede bulunmuştu. Mehmet Yardımcı, CMKP ve MP'nin siyasi hüviyetini yitirdiğini, YTP'nin de yavaş yavaş gücünü iyice kaybettiğini dile getirmiş, CHP'nin ise siyasi olarak kendisi dışındaki partileri tanımadığını, tek başına hareket ettiğini, uzun zamandan beri halkın karşısında bir parti olduğunu iddia ederek, partisinin CHP'nin karşısında konumlandığını, 1961 yılından sonra AP'nin bu cenahta bulunan kişilere kuvvet verdiğini öne sürmüştü. Ardından hükümeti iktisadi açıdan tenkit eden senatör aday Yardımcı, vergi politikasına değinerek eleştiride bulunmuş ve ülkede huzurun bir türlü temin edilemediğini vurgulamıştı.

AP Genel Başkanvekili Sadettin Bilgiç ise Kayseri'de bir konuşma gerçekleştirmişti. Bilgiç, özellikle huzur konusuna dikkat çekmiş, partisinin halkın bütünleşmesi adına çalıştığını ve huzurun temin edilebilmesi için geçmişteki hataların telafi edilmesinin elzem olduğunu ifade etmişti. Kısmi Senato seçimlerinin nispi temsil usulüne göre yapılmasını doğru bulmadığını da dile getiren Sadettin Bilgiç, bütün engellemelere rağmen iktidar olacaklarını ileri sürmüş, siyasi tercihlerine bakmaksızın tüm vatandaşların mutlu ve huzurlu olmasını arzuladıklarını belirtmiştir.²⁴ Öte yandan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, seçim propagandası için Tokat'ta bir konuşma gerçekleştirmişti. Kalabalık bir gruba hitap ettiği belirtilen Gümüşpala, konuşmasında milli iradeye vurgu yaparak Tokat'ta bulunan seçmenleri sandığa davet etmişti.²⁵

CHP'nin seçim çalışmalarında, AP'nin seçim beyannamesine yöneltilen eleştiriler öne çıkmaktaydı. Buna bağlı olarak CHP tarafından AP seçim bildirisine cevaben bazı açıklamalar gelmişti.²⁶ CHP İstanbul teşkilâtı sözcüsü, AP seçim beyanname-sini demagoji örneği olarak nitelendirmiş, AP'nin ülkenin temel sorunlarını gündeme getirmekten ziyade tali meselelerle uğraştığını öne sürerek kaliteli bir muhalefetin mevcut olmadığını iddia etmişti. Sözcü nispi temsil sisteminin eleştirilmesine de yanıt vermiş, söz konusu sistemle kamuoyunun her katından gelen seslerin temsil edileceğini, bunun ne bir baskı örneği ne de bir oy hırsızlığı olduğunu dile getirmiştir. Sıkıyönetim bahsinde bu kararın parlamento tarafından alındığını, gerekli bir uygulama olduğunu savunmuştur. Devletçilik uygulamalarının eleştirilmesine yanıt kısmında devletçiliğin ülkenin hızlı bir şekilde kalkınması adına gerekli olduğu ve sosyal adalet ilkesi açısından da geçerli bir uygulama olduğunun arkasında durmuştur. Beyannameye yer alan bir diğer eleştiri plânlı kalkınma üzerine olmuştu. Bu hususta plânlı kalkınmanın batı dünyası tarafından beğenildiği ve uygulanmaya devam edileceği belirtilmiş, böylelikle 50 milyar civarında olan milli gelirin 100 milyara ulaştırılmasının

22 *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1964, s. 1, 7.

23 *Tercüman*, 17 Mayıs 1964, s. 1.

24 *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1964, s. 1, 7.

25 *Son Havadis*, 18 Mayıs 1964, s. 1, 5.

26 *Akşam*, 18 Mayıs 1964, s. 1.

hedeflendiği, buna bağlı olarak gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilebileceği iddia edilmiştir. Toprak reformunun eleştirisine yanıt olarak “Balkan Sosyalizmi” üzerinde durulmuştur. Böyle bir tasnifin söz konusu reforma yakıştırılmasının doğru olmadığı savunulmuştur. Kıbrıs meselesi hakkında AP beyannamesindeki ifadeler, bu meselenin seçimlere alet edilmesinin doğru olmadığı, dış politikanın hislerle maceracı bir şekilde yürütülemeyeceği şeklinde yanıtlanmıştır.²⁷

7 Haziran’da gerçekleştirilecek olan Senato seçimleri için AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Samsun’da bir konuşma gerçekleştirmiştir. Kuvayı Milliye ruhunun ülkenin bütün topraklarında hakim olduğunu ve bu şekilde 7 Haziran’daki seçimlere birlik ve beraberlik içerisinde gidileceğini ifade etmiştir. CHP’den hareketle partisine oy verenlerin yeni bir ders vereceğini, eğer bu dersten de nasiplerini almazlarsa AP’nin 1965’de iktidara yürüyeceğini belirtmiştir. Gümüşpala, bu ifadelerinin ardından memleketteki huzur havasına dikkat çekmiş ve birlik beraberliğin bozulmasından İnönü’nün hükümetini suçlu tutmuştur. Dış politikada Kıbrıs konusuna değinerek, hükümetin bu konuda pasif kaldığını söyleyerek eleştiride bulunmuştur. Samsun’daki konuşmasından sonra Ordu’ya geçen Gümüşpala, Ünye ve Fatsa’da birer seçim konuşması yapmıştır. Burada hatırlattığı ilk nokta, milli iradenin hakimiyetidir. Vatandaşın sandığa gidilmesi hususunda teşvike dahi ihtiyacı bulunmadığını ve mutlaka sandık başına gideceğine inancının tam olduğundan bahsetmiştir. AP’nin bölücü yıkıcı gayretler karşısında dirençli olduğunu öne süren Ragıp Gümüşpala, AP’yi Atatürk ilkelerine karşı göstermek isteyenlerin hatalı durumda olduğunu, AP’nin milletvekillerinin Atatürk döneminde yetişen nesillerden oluştuğuna dikkat çekmiştir. Kırgınlık ve küskünlükten yana olmadığını ve Balkan Harbi’nde olduğu gibi bir bölücülükten kesinlikle kaçınılması gerektiği üzerinde durmuştur. Ünye’deki konuşmasında, şahıslara hakaret etmekten uzak duracaklarını, mahalli seçimlerde almış oldukları oyların kendilerine güven sağladığını, oyların parçalanmaması için ufak partilerin birleşmesi gerektiğini dile getirmiş, bölücülüğe karşı durduklarını kardeşin kardeşe düşman olmasını tasvip etmediklerini söyledikten sonra zümre diktatörlüğüne karşı olduklarını ve mücadelelerinin CHP’ye oy veren vatandaş ile değil CHP’nin kendisi ile olduğunu ve AP’nin muhakkak iktidara geleceğini bunun için milli iradenin üzerinde hiçbir kuvvet tanımadıklarının altını çizmiştir.

CKMP, 18 Mayıs’ta yayınlamış olduğu seçim beyannamesinde ihtilâlin bir çare olmadığı, beş yıllık kalkınma plânından da istenilen sonuçların alınmadığı, CKMP’nin ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarabileceğini kaleme almıştır. CHP ve AP’nin idarede yer değiştirmelerinin ülkeye bir şey kazandırmayacağı, sadece iki husumet cephesinin yer değiştirmiş olacağı kaydedilmiştir. CKMP’nin kurulduğu günden beri CHP’nin zihniyet ve metotlarının karşısında bulunduğu, CHP’nin azınlık idaresini devam ettirebilmek için halkı bölme yolunda olduğu, imtiyazların yasak olduğu Türkiye’de CHP’li olmanın fiiliyatta imtiyaz getirdiği vurgulanmıştır. AP’nin eleştirisinde, bu partiye oy verenlerin değil, partinin idarecilerinin eleştirilmesi durumu söz konusudur. AP’yi yönetenlerin samimiyetine güvenmediklerini belirten CKMP’liler, AP idarecilerinin ürkek, cesaretsiz ve kararsız hareketleriyle CHP azınlık idaresine yardımcı olduklarını iddia etmişler, AP yöneticilerinin hükümeti kurama-

27 Cumhuriyet, 18 Mayıs 1964, s. 1, 7.

arak cesaretsiz bir görüntü sergilediklerini ve ülkeyi CHP azınlık idaresine teslim ettiklerini ileri sürmüşlerdir.²⁸

Propagandaların dördüncü gününde AP ve CHP'nin atışmaları kamuoyunda yankı bulmuştu. AP lideri Karadeniz Bölgesi'nden doğuya doğru ilerlemeye başlamıştı. Artvin'deki konuşmalarına partisinin kuruluş amaçları ile başlayan Gümüşpala, huzur ve güveni sağlamak, iktisadi toparlanmayı elde etmek maksadı ile birinci koalisyona girdiklerini belirtmiş, ancak koalisyonda olan CHP'nin imzalanan protokole riayet etmemesi üzerine hükümetten ayrılmak durumunda kaldıklarını ifade etmişti. Kıbrıs konusunda hükümetin zayıf ve tepkisiz kaldığını ileri süren AP lideri, huzuru kaçırın neşriyata destek verilmemesi ve birlik beraberliği bozan yayınların karşısında olduklarını dile getirmişti.

CHP Genel Sekreteri ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır ise AP lideri Gümüşpala'ya cevap vererek, kendilerinin huzursuzluğa ve bölücü faaliyetlere destek vermediğini, herhangi bir kitleyi karşlarına almadıklarını ileri sürmüştü. Satır, 1963 Yerel Seçimlerine oranla daha iyi bir netice almayı beklediklerini belirttikten sonra, Kıbrıs sorununa değinmiş, bu meselenin milli bir dava olduğunu, iç politika dışında kalmasını arzuladıklarını açıklamıştı. Daha sonra af konusunda AP'nin meseleyi istismar ettiğini öne süren Satır, AP'nin ancak iktidara geldiğinde bu isteğini gerçekleştirebileceğini söylemişti. Diğer yandan CKMP Genel Merkezi, 7 Haziran'da yapılacak Senato seçimleri için seçim bölgelerinde görev yapacak merkez propaganda ekiplerini belirlemiş, milletvekili ve senatörleri ile genel merkez üyelerini seçim bölgelerine dağıtarak propaganda ekiplerini seçim bölgelerine göndermişti. Millet Partisi ise Senato seçimlerine katılmak için gereken illerde teşkilatını kurmadığı iddiası ile seçime girmesini iptal eden Yüksek Seçim Kurulu kararı karşısında, Danıştaya başvurarak Yüksek Seçim Kurulu kararının iptalini ve hüküm sonuna kadar yürütmenin durdurulmasını istemişti.²⁹

Kısmi Senato seçimlerine katılan partilerin radyodaki propagandaları ise 23 Mayıs itibarıyla başlamıştı.³⁰ AP adına konuşma gerçekleştiren Faruk Sükan, iktidarın vatandaşları ayıran sebepleri ortadan kaldıramadığını, ilerici gerici şeklinde toplumu ayırmanın iyi niyetli olmadığını ifade etmişti. İktidarı huzuru sağlayamamakla eleştiren Sükan, Kıbrıs meselesinde de pasif kaldığından söz etmişti. CHP adına görüşlerini beyan eden Kemal Satır ise partisini övmüş, Kıbrıs konusunda meselenin barış yolu ile halledilmesine taraftar olduklarını dile getirmişti. Ancak diplomatik yoldan bir sonuç elde edilmediği takdirde adadaki soydaşlar için başka girişimlerin düşünülebileceğini vurgulamıştı. Radyoda CKMP adına bir konuşma gerçekleştiren Ahmet Oğuz, CHP'yi eleştirerek zihniyetlerinin üç yıldır hiç değişmediğini ileri sürmüş, Türk milletinin hiçbir sebep yokken gerici ve ilerici şeklinde ikiye bölündüğünden yakınmış, iktidarın tek şef ve tek parti metotları ile sürdürülmeye çalışıldığını öne sürmüştü. YTP için radyoya çıkan Ekrem Alican ise parti liderlerinin birbiriyle olan ilişkilerinin halkı olumsuz etkilediğini, siyasilerin küs kalmaları yahut çekişmelerini şahsiyata dökmelerinin iyi bir örnek olmadığını belirtmişti. Geçmişin yeniden tekrerr etmemesi için öncelikli olarak huzurun temin edilmesi gerektiğini ifade eden Alican, ekonomik hayatın kötü olduğunu bu durumun toplumu sarstığını söyleyerek

28 *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1964, s. 1, 7.

29 *Tercüman*, 21 Mayıs 1964, s. 1, 7.

30 *Akşam*, 24 Mayıs 1964, s. 1.

sözlerini tamamlamıştı.³¹

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır Erzurum'da düzenlenmiş olan mitingde, iktisadi meselelere değinmiştir. Plânın ilk kısmında yani birinci beş yıllık kısmında vergi politikasının aynen devam edeceğini ve vergilerin alınacağını, ikinci beş yıllık dönemde ise Türkiye'nin kendi kendine yeter bir hale geleceğini öne sürmüştür. Aynı mitingde konuşma yapan Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, Kıbrıs meselesine değinmiş, ülkenin İnönü gibi tecrübeli bir devlet adamı tarafından idare edilmesini savunmuş ve Kıbrıs sorununun en az zararlı atlatılacağına inandığını ifade etmiştir. Halk arasında sevgi ve saygıyı temin etmeye çalıştıklarını, vatandaşların aynı siyasi kanaatte olmasalar dahi birbirlerini yıpratmalarını gerektiğini bu durumun içerde ve dışarıda itibar kaybına sebebiyet verdiğini belirtmiştir. İktisadi meselelerden bahisle yabancı memleketlerin Türkiye'yi az gelişmiş ülke olarak nitelendirdiklerini, bundan kurtulmak için kalkınma plânının mutlaka tatbik edilmesi gerektiğini, ancak böylelikle avuç açmaktan kurtulabileceklerini bildirmiştir. Kalkınma plânının ikinci devresinde Türkiye'nin kendi kendine yeter bir hale gelebileceğini, üçüncü devrede ise yardım edilen devlet olma sıfatından sıyrılıp kendisinden geri kalmış milletlere yardım eder hale geleceğini iddia etmiştir. Vergi meselesinde Adana'da geniş toprak sahibi bir kimsenin valinin odacısı kadar vergi vermediğini, işte bu varlıklı kimselerden vergi alınıp varlıksız kimselerin daha rahat içerisinde yaşamasının temin edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Satır iktidar olma mücadelesinden bahisle, çok oy alan partinin iktidara geleceğini, partisinin vatandaşı aldatma yoluna gitmediğini, demokrasiyi yerleştirmek için çalıştıklarını dikta rejimine inanmadıklarını aksi takdirde Atatürk ve İnönü'yü reddetmek yoluna gireceklerini dile getirmiştir.

AP lideri Gümüşpala, Muş ve Bitlis'te yaptığı konuşmalarda, partisinin millete dayanması sayesinde en kuvvetli parti haline geldiğini belirtmiş, AP'nin milletin huzur ve sükün içerisinde yaşamasını istediklerini, Türkiye'nin ihtilaller ülkesi olmamasını arzuladıklarını vurgulamıştır. Bitlis'teki konuşmasında AP'nin il merkezinin tahrip edildiği gün dahi olaylara karşılık vererek bölücü hareketlere girişmediklerini ve böylelikle dış düşmanlara fırsat vermediklerini bildiren Gümüşpala, partisinin hükümet kurmadığı konusundaki eleştirilere yanıt vererek, bu görevi Cumhurbaşkanı'ndan şartlı olarak aldıklarını ve küçük partilerden destek görmemeleri üzerine hükümeti kurmayı uygun bulmadıklarını, aksi bir durumda ülke menfaatlerine aykırı hareket etmiş olacaklarını dile getirmiştir.³²

CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, Hasankale, Horasan ve Sarıkamış'taki konuşmalarında yapılan seçim propagandalarını oy toplamak adına gerçekleşmeyecek olan vaatlerin verilmesi ve bunların da hükümeti yıpratmak adına yapılması şeklinde değerlendirmiştir. Açıklık ve dürüstlükten yana olduklarını, marifetin iktidara geldikten sonra memleketi idare edecek kafaya sahip olmaktan geçtiğini bildirmiştir.

Burdur'daki açık hava toplantısında konuşan AP'li Ataöv, AP'nin milletvekili ve senatör sayısının artması gerektiğini, aksi halde memlekete komünist rejimin geleceğini iddia etmiştir.

Kütahya'da yapılan kapalı salon toplantısında konuşan CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, Türkiye'de huzursuzluğun, işsizliğin ve açlığın olduğunu, ancak bu

31 *Tercüman*, 24 Mayıs 1964, s. 1.

32 *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1964, s. 1, 7.

hususlarla ilgilenen ve bu sorunları halledecek bir iktidarın mevcut olmadığını dile getirmiştir. AP'nin iktidara geldiği zaman memlekete hizmet etmek konusunda iddialı görüldüğünü fakat mevcut düzene aykırı hareketlerde bulunarak tutarsız davranışlar içinde olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca din konusuna da değinen Oğuz, son günlerde dinin siyasete alet edildiğini, politika esnafı olarak nitelendirdiği kişileri vatandaşın oyunu dine alet etmekle suçlamış, bu yönden olayların kötü bir mecraya sürüklenmesinin söz konusu olduğunu iddia etmiştir.³³

On beş ilde teşkilat kuramadığı için 7 Haziran Senato seçimlerine katılmayan ve itirazı reddedilen³⁴ MP yetkilileri, bu durumu Yüksek Seçim Kurulunun aldığı haksız bir karar olarak nitelendirerek, MP'nin hiçbir partiyi desteklemeyeceğini açıklamışlardı.³⁵

YTP adına radyoda bir konuşma gerçekleştiren Prof. Dr. Cahit Talas, dış politika, iktisadi politika ve sosyal politika hakkında partisinin görüşlerini açıklamıştı. Talas, Kıbrıs sorununun politika malzemesi yapılmasını doğru bulmazken, bu sorunun halinde dışarıda ittifaklar dışında özgür bir irade ile Türkiye'nin karar alabilmesinin gereği üzerinde durmuştur. İktisadi gelişmenin özel sektör ile desteklenmesi gerektiğini belirten Talas, iktisadi hayatın aynı zamanda iktisadi plan ile desteklenmesinin önemli olduğunu ifade etmişti. CKMP adına bir propaganda konuşması gerçekleştiren Kadircan Kafılı ise CHP ve AP'nin aynı mayadan olduğunu iddia etmiş ve iki partiyi şiddetle tenkit etmişti. Buna göre, memleket için iktisadi hayatın ana temel direk olduğunu belirten Kafılı, iktisadi hayatın, politikasızlık, hesapsızlık, plansızlık ve basiretsizlik yüzünden bir türlü toparlanamadığını ve dolayısıyla ülkenin rahat bir nefes alamadığını gidişatın da ümit verici olmadığını belirterek, Türk lirasının kıymetinin üçte bire düşerek oldukça değer kaybettiğini, kur farkı dolayısıyla milyarlarca lira borca girildiğini, yardımsız yaşama ve kalkınma imkânlarından mahrum hale gelmesi nedeniyle iktisadi hayatın derin bir çıkmaza girdiğini vurgulamıştı. Hükümetin buna rağmen gerekli tedbirleri almadığını ileri süren Kadircan Kafılı, ülkedeki siyasi hayatın iki parti arasındaki kıyasıya çekişmeden kaynaklı olmak üzere, tekrar 1946 havasına dönüldüğünü söylemişti. CHP'nin, milli iradenin ancak yüzde 36 civarında bir kısmını temsil etmesine rağmen, AP'nin gereken gayreti gösterememesinden ötürü politik oyunlar ile iktidarı elinde tuttuğunu öne süren CKMP temsilcisi, CHP'nin huylarından vazgeçmediğini, kendisine milli iradeye uygun bir yön çizemediğini Anayasanın açık teminatlarına rağmen gazetelerin kapatıldığını, parti kongrelerinin sınırlamalara tabi tutulduğunu, zaman zaman Meclis çalışmalarının dahi neşredilmesine mani olunduğu şeklinde görüşlerini beyan ederek iktidarın sıkıyönetim gölgesinde devam ettirildiğinden şikâyetçi olmuştu.

CHP adına konuşan Cihat Baban, AP'nin köy köy dolaşarak vergi şartlarının halk için ağırlaştırılacağı yönünde propaganda yaptığını bunun yanlış olduğunu söyleyerek muhalefet partisinin bu tutumdan vazgeçmesini beklediklerini ima etmişti. Kıbrıs politikası kaynaklı eleştirilere cevap veren Baban, meseleyi sulh ile halletmeyi istediklerini, savaş ortamının ülke için sefalet getirebileceğini düşündüklerini açıklamıştı. AP adına seçim konuşması yapan İhsan Sabri Çağlayangil, CHP iktidarının durumu iyi gösterme çabasının doğru olmadığını, ülkenin sosyal ve iktisadi açıdan her geçen

33 *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1964, s. 1, 7.

34 *Son Havadis*, 19 Mayıs 1964, s. 1.

35 *Tercüman*, 29 Mayıs 1964, s. 1.

gün daha da kötüye gittiğini, CHP'nin tüm çabasının sadece iktidarda kalmak üzere olduğunu ileri sürmüştü. Öte yandan Ağrı'da bulunan Gümüşpala, seçim konuşmasında CHP eleştirisini merkeze alarak görüşlerini beyan etmiş, CHP'nin ülkeyi bölme noktasına getirdiğini iddia etmiş, kin ve nefret söylemlerinin artmasından ve ayrımcı politika izlenmesinden rahatsız olduğunu dile getirmişti. Doğu Beyazıt ve Diyarbakır'da konuşma gerçekleştiren Kemal Satır, iktidar olarak Kıbrıs'ta maceraya atılmayı doğru bulmadıklarını diplomatik yolları zorlayacaklarını ifade ederek dış politika temelli açıklamalarda bulunmuştu.³⁶

Burdur'da düzenlenen AP toplantısında konuşan İl Başkanı Mehmet Erkanlı, 27 Mayıs'ta Ordu adına konuşan yüzbaşısı oldukça kızgın olduğunu dile getirmiş, ordunun milletten üstün sayılmayacağını, bu yüzbaşının parasının milletten çıktığını ve bu paralarla onun çoluğunun çocuğunun nafakasını temin ettiğini ifade etmiştir.³⁷ Senato seçimleri yaklaşırken partiler arasındaki çekişmeler de iyice hızlanmıştır. Öyle ki bu çekişme zaman zaman olayların yaşanmasına da sebebiyet vermişti. Bunun örneğini teşkil eden bir gelişme Kayseri'de yaşandı. Kayseri'deki seçim tartışmaları bir arbedeye dönüşmüş, AP'yi destekleyenler ile CHP'yi destekleyenler arasında çıkan kavga neticesinde beş kişi ağır, on üç kişi de hafif bir şekilde yaralanmıştı.³⁸

Gümüşpala, Van'daki konuşmasında Van valisinin partizan davranışlarla hareket ettiğini ve Maliye Bakanı Ferit Melen'in kazanması için propaganda yaptığını belirtmiş ve bu davranışlarına derhal son vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Ülkenin bu şekilde refaha kavuşmasını imkânsız bulan Gümüşpala, AP'nin diğer partileri kardeş gibi gördüğünü, bu davranışlarının da diğer partiler tarafından artık görülmesinin ve takdir edilmesinin zamanının geldiğini söyleyerek sözlerini nihayetlendirmiştir.³⁹ Öte yandan AP lideri Gümüşpala'nın Van'a gelişinin ardından AP adayı Rasim Sanalan, seçim mücadelesinden çekildiğini açıklamıştı. Bu kararın Gümüşpala ile yapılan görüşme sonucunda alındığı bildirilmişti. Buna göre, AP Senato seçiminde Van için YTP adayı Faruk Işık'ı desteklemeyi kararlaştırmıştı.⁴⁰

Senato seçimleri nedeniyle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu illerinde propaganda faaliyetleri yapan CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, dönüşte düzenlemiş olduğu basın toplantısında, seçim çalışması için bulunduğu yerlerde partisinin yüzde 80 ihtimalle kazanacağını ileri sürmüştü. Gezdiği yerlerde partisinin öne çıkardığı kardeşlik, iktisadi açıdan planlı kalkınma ve Kıbrıs politikasında güdülen politikaların halktan olumlu geri dönüş aldığına öne süren Satır, seçimler için umutlu olduğunu dile getirmişti.⁴¹ CHP Genel Sekreteri, bundan başka AP'yi eleştiren ifadelerde bulunmuş, AP'nin muhtelif yerlerdeki propagandalarının mesnetsiz propagandalar olduğunu ve karşılığı bulunmadığını iddia etmiştir.⁴²

İnönü radyoda yer alan ilk seçim konuşmasında bir çekişme üslubu dışında, bir parti propagandasından ziyade gündelik yaşama tesir eden memleket meseleleri üzerine değineceğini belirtilmiştir. Seçim propagandalarını eleştiren İnönü, yapılan konuşmaların çekişme boyutuna dikkat çekmiş ve yürütülen metodun doğru olmadığını öne sürmüştür. Daha sonra Atatürk ilkelerine karşı çıkanların bulunduğunu ve bu durumda parti olarak bunu gerçekleştirmeye çalışanların karşısında olduklarını ifade etmiştir.⁴³

36 *Tercüman*, 29 Mayıs 1964, s. 1, 7.

37 *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1964, s. 1, 7.

38 *Akşam*, 31 Mayıs 1964, s. 1, 7.

39 *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1964, s. 1, 7.

40 *Tercüman*, 1 Haziran 1964, s. 1.

41 *Tercüman*, 1 Haziran 1964, s. 7.

42 *Akşam*, 1 Haziran 1964, s. 1.

43 *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1964, s. 1, 7.

Doğu illerinde yaptığı seçim faaliyetlerini tamamlayıp Ankara'ya dönen CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz, vatandaşları gözlemlendiğinde, siyasi partilerin kendi aralarındaki çekişme ve sürtüşmelerden daha ileri bir düşünceye sahip olduklarını, halkın kendi istikbalini kurtarma çabasında olduğunu, ancak bu çabanın istismarı ile vatandaşların birbirine düşürülmeye çalışıldığına dikkat çekmişti. Oğuz, doğuda gezdiği yerlerde iktidar partisinin bir polis ve jandarma rejimi tesis etmeye çalıştığını bu davranışın hem rejim hem CHP hem de memleket için son derece sıkıntılı olduğunu ileri sürmüştü.⁴⁴

3. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın Vefatı

Senato seçimleri için yapılan propagandaların son günlerine doğru siyasi hayat için şok bir gelişme yaşanmış, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, gece yarısı geçirdiği ani kalp krizi sebebiyle vefat etmişti. Senato Seçimleri sebebiyle Anadolu'da seçim konuşmaları yapan Gümüşpala, son seçim konuşmasını gerçekleştirmek üzere İstanbul'a gelmiş ve Ortaköy'de bir otele yerleşmişti. Gece 23.30 sularında İstanbul'daki konuşması için hazırlık yaptığı sıralarda fenalık geçirmiş ve otel sahibine haber vermiş, bu esnada Kütahya'dan gelen ve aşağıda oturan Kadri Eroğan bu olayı duyar duymaz Bebek'teki bir akrabasında misafir olarak kalan Prof. Celâl Ertuğ'a durumu iletmıştır. Ardından Ord. Prof. Ekrem Şerif Egeli ve Ord. Prof. Necmettin Polvan otele gelmişler, gerekli müdahalede bulunmuşlar ancak Gümüşpala'nın durumunda düzelme olmayınca Ortaköy Şifa Yurdundan oksijenli çadır getirilmiştir. Yapılan müdahaleler ve oksijen çadırı neticesinde Gümüşpala'nın bir müddet nefes alması temin edilmişse de saat 01.30 sıralarında vefat etmesine engel olunamamıştı.⁴⁵

AP liderinin ölümü gece geç saatler olmasına rağmen şehre süratle yayılmış ve büyük yankı uyandırmıştı. Vali Niyazi Akı, 1. Ordu Kumandanı ve Emniyet Müdürü derhal Gümüşpala'nın bulunduğu otele gelmişlerdi. Ankara'ya da iletilen haberin ulaştığı yerlerde derin üzüntüyle karşılandığı belirtilmişti.⁴⁶

Ragıp Gümüşpala'nın naaşı askeri bir ambulans ile yüksek rütbeli subayların nezaretinde önce Gümüşsuyu Askeri Hastanesine, daha sonra da Şişli Çocuk Hastanesine getirilmiş ve burada muhafaza altına alınmıştı. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, beraberinde yardımcısı Zekai Dorman ve Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ile AP Genel Merkezini ziyaret etmiş ve taziyelerini iletmışti. Diğer taraftan YTP lideri Ekrem Alican bir açıklamada bulunarak "*Siyasi bünyemizin çok çalışkan bir siyaset adamını kaybettik*" demişti.⁴⁷ Ayrıca Başbakan İsmet İnönü ve Bakanlar taziyelerini iletmışler, İnönü AP Genel Merkezi'nde bulunan özel defterde "*Rahmetli Gümüşpala'nın aziz hâtırasına derin saygılarla... Adalet Partisine yürekten taziyelerimizi sunarız. 6.6.1964.*" ifadelerini kaleme almıştı.⁴⁸ Bunun yanı sıra parti liderleri Gümüşpala'nın ailesine birer telgraf çekerek başsağlığı dilemişlerdi. Gümüşpala'nın vefatı nedeniyle siyasi partiler propagandalarını iptal etmişler ve toplantılarını gerçekleştirmemişlerdi. AP lideri Gümüşpala'nın cenaze töreninin 9 Haziran'da yapılacağı ve naaşının o güne kadar Şişli Çocuk Hastanesinde tutulacağı bildirilmişti. Buradan alınacak naaş, Şişli Camii'ne götürülecek ve öğle namazına müteakip kılınacak cenaze namazının ardından askeri törenle Zincirlikuyu mezarlığına defnedilece-

44 *Tercüman*, 4 Haziran 1964, s. 7.

45 *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1964, s. 1.

46 *Tercüman*, 6 Haziran 1964, s. 1.

47 *Tercüman*, 7 Haziran 1964, s. 1, 7.

48 *Son Havadis*, 7 Haziran 1964, s. 7.

kti. Diğer yandan AP Genel Başkanı'nın ani ölümü üzerine partinin liderlik koltuğu boşalınca, parti teşkilat başkanı Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç, 15 gün içerisinde toplanması gereken parti temsilciler meclisince seçilecek olan Genel Başkan Vekilinin belirlenmesine kadar, Genel Başkanlık görevini gerçekleştirecekti.⁴⁹

Ragıp Gümüşpala, 9 Haziran'da İstanbul'da düzenlenen bir tören ile Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir. Teşvikiye Camii'nde öğle namazına müteakip kılınan cenaze namazının ardından bandonun katılımı ile bir top arabası üzerine konan Gümüşpala'nın naaşı Harbiyede tekrar başka bir askeri araca nakledilmiş ve protokol gereği sıralanmış araçlardan oluşan bir konvoyla Zincirlikuyu mezarlığına getirilmiştir. Çok yoğun bir kalabalığın yaşandığı trafik güzergâhında sıkı emniyet tedbirleri alınmıştır. Cenaze namazı yaklaşırken bir olay meydana gelmiş, dışarıda yer alan bir grup içeri girmek istemiş, olay yerine gelen Emniyet Müdürü Haydar Özkın, görevlilere dışarıdakilerin girmesinin mümkün olmadığını, caminin kapasitesi üzerinde halktan kişilerin içeri alınmasının imkânsız olduğunu ve dışarıdakiler ile güvenlik görevlilerinin muhatap olmamalarını telkin etmiştir.

23. Piyade Alayı Komutanı Kurmay Albay Feyzi Aysun'un yönettiği cenaze törenine Cumhurbaşkanı'nı temsilen emir subayı Jandarma Yüzbaşı Dündar Konya, Hükümeti temsilen İçişleri Bakanı Orhan Öztrak ve Devlet Bakanı Malik Yolaç, Senato Başkanı Enver Aka, Meclis Başkanı Fuat Sirmen, Genelkurmay Başkanlığı adına Orgeneral Kemalettin Gökakın, Deniz Komutanlığı adına Tümamiral Bahaettin Özülsen, Kara Kuvvetleri ve 1. Ordu adına Orgeneral Refik Yılmaz, Hava Harp Akademisi adına Cevat Tuna, Merkez Komutanı Tuğgeneral Selâmi Pekün, çeşitli askerî erkân, İstanbul Valisi Niyazi Akı, Belediye Başkanı Haşim İşcan, muhtelif senatör ve milletvekilleri, parti liderleri, kordiplomatik, emekli general ve subaylar, üniversite temsilcileri, partililer, askerî kıta ve bando ile binlerce vatandaş katılmıştır.

Gümüşpala'nın naaşı hastaneden Teşvikiye Camii'ne getirilinceye kadar çocukları ve damatları başında nöbet tutmuşlardı. Ayrıca Gümüşpala'nın Şişli Hastanesinde maskı alınmıştır. Hanife Gümüşpala, misafir olarak kaldığı AP İl Başkan Vekili Nebil Kotan'ın Maçka'daki evinde kriz geçirmiş, Prof. Dr. Mehmet Yardımcı tarafından tedavi altına alınmıştır. Bu sıralarda Gümüşpala'nın kardeşi Hüsamettin Gümüşpala Teşvikiye Camii'nde fenalık geçirmiş ve tedavi altına alınmıştır. Cenaze namazının kılınmasının ardından Gümüşpala'nın naaşı Zincirlikuyu mezarlığına getirilmiş ve burada defnedilmiştir.⁵⁰

4. Senato Seçimlerinin Gerçekleştirilmesi

Anayasaya göre iki yılda bir senatörlerin üçte birinin değiştirilmesini sağlayan ilk kısmi Senato seçimi 7 Haziran 1964'de gerçekleştirilmiş oldu. 1964 Senato seçimlerindeki katılım oranı 1961 Senato seçimlerine nazaran yüzde 21 civarında bir düşme göstermişti.⁵¹ Katılımın düşük olduğu belirtilen bu seçimlerde İstanbul'daki katılım oranının yüzde 40-45 arasında seyrettiği bildirilmişti. Anadolu'da da katılım oranının beklenenden az olduğu belirtilirken havalanın sıcak olması ve halkın kırlara gitmesi ile Kıbrıs buhranının yarattığı üzüntünün katılım oranını etkilediği iddia edilmişti. Balıkesir'de halkın çoğunluğu pazar tatilinden istifade ederek kırlara gitmiş olduğu,

49 *Tercüman*, 7 Haziran 1964, s. 7.

50 *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1964, s. 1, 7.

51 Hikmet Sami Türk, "Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 26, No: 3, 1969, s. 82.

Antakya'da katılımın yüzde 20 civarında bulunduğu belirtilmişti. Sadece Dr. Selâhatin Cilli'nin bağımsız aday olarak girdiği Samandağı'nda katılımın yüksek olduğu, il merkezinde ise CHP ve AP'den birer senatörün seçileceği garanti gibi görüldüğünden parti idarecilerinin bile seçime pek ilgi göstermedikleri bildirilmiş, ayrıca havanın çok sıcak oluşunun Antakya'da katılımı etkilediği ifade edilmiştir. Kütahya'da şehirde, ilçelerinde ve köylerde katılım oranının az olduğu, Antalya'da aynı Antakya'da gibi havanın sıcak oluşunun katılımı etkilediği erken saatlerde iştirak oranının oldukça düşük olduğu, akşam saatlerine doğru bu oranının yüzde 30 civarına ulaşabildiği açıklanmıştı. Aynı şekilde Mardin'de de sıcaklıkların yüksek oluşunun katılımı olumsuz etkilemesi durumu söz konusu idi. Nitekim katılım nispeti ancak yüzde 15'lere ulaşabilmişti. Çorum'da diğer illere nazaran katılımın yüksek olması beklenmekteydi. Erzurum'da katılımın yüzde 60'lar civarında seyrettiği ve önceki seçimlerde olduğu gibi katılımın burada yüksek olmasının muhtemel olduğu belirtilmişti. Erzurum gibi Erzincan'da da katılım oranı yüzde 60-70 arasındaydı. Kars iline bakıldığında katılım oranının yüksek olduğu ve ilçe ile köylerde ilginin büyük olduğu gelen bilgiler arasında yer almıştı. Karadeniz sahilinde Rize ve Artvin dolaylarında Çay mevsimi olması sebebiyle katılımın az olduğu ifade edilmiştir. Gelen ilk haberlere göre AP'nin seçimi önde götürdüğü bildirilmiştir.⁵² Diğer taraftan seçimler sırasında ilginç bir hadise meydana gelmişti. İstanbul Valisi Niyazi Akı ve eşi isimlerinin kütükte yer almamasından dolayı oylarını kullanamamışlardı. Valilik konağındaki çalışanlar dahi oylarını kullanabilirken, İstanbul Valisi'nin Senato seçimleri için oy kullanamaması tuhaf karşılanmış, Vali Akı, bu durum karşısında şaşkınlığını ve üzüntüsünü gizleyememişti.⁵³

Kısmi Senato seçimlerinde 1.418.510 ile oyların yüzde 49,40'ını AP elde etmişti. CHP ise almış olduğu 1.174.601 oy ile yüzde 41,20'lik bir orana sahipti. 257.442 oy alan diğer adayların oranı yüzde 9,40'ta kalmıştı.⁵⁴ 26 ilde gerçekleştirilen Senato Seçimlerinin gayri resmî sonuçları 8 Haziran akşam saatlerinde belli olmuştu. AP 31 senatörlük kazanırken, CHP 19, Bağımsızlar ise 1 senatörlük kazanmıştı. Seçimlerde katılım oranının batı illerine nazaran doğu illerinde daha fazla olduğu görülmüştür. Oy sayımını neticelendirip Yüksek Seçim Kuruluna bildiren ilk il Burdur olmuştur. AP'den Dr. Faruk Kınaytürk'ün senatör olarak seçildiği, radyoda haberlerden önce müzik yayınına ara verilerek duyurulmuştur.

Sonuçlara bakıldığında aşağıdaki gibiydi:

Ağrı: CHP (Salih Türkmen)

Amasya: AP (Macit Zeren)

Antalya: AP (Akif Tekin), CHP (Mehmet Pırılı)

Artvin: AP (Ahmet Özdemir)

Balıkesir: AP (Hasan Ali Türker, Mehmet Güler), CHP (Nejat Sarlıcalı)

Bitlis: Bağımsız (Ziya Şerefhanoglu)

Burdur: AP (Dr. Faruk Kınaytürk)

Çanakkale: AP (Nihat Altan, Ziya Termen)

Çorum: AP (Safa Yalçuk)

Erzincan: CHP (Fehmi Baysoy)

52 Cumhuriyet, 8 Haziran 1964, s. 1, 7.

53 Son Havadis, 8 Haziran 1964, s. 1.

54 Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 52.313.6, s. 3.

Erzurum: AP (Osman Alihocagil, Edip Somunoğlu), CHP (Sakıp Hatunoğlu)
 Eskişehir: AP (Ömer Ucuza)
 Hakkâri: CHP (Necip Seyhan)
 Hatay: AP (Mustafa Deliveli), CHP (Enver Bahadır)
 Isparta: AP (Dr. Mustafa Gülcigil)
 İstanbul: AP (Tekin Arıburun, Erdoğan Adalı, Şevket Akyürek, Sami Kırdar, Osman Zeki Gümüšoğlu, Rifat Öztürkçine), CHP (Mebrure Aksoley, Cemal Yıldırım, Fikret Gündoğan, Ekrem Özden)
 Kars: CHP (Sırrı Atalay, Mehmet Hazer), AP (Y. Ziya Ayrım)
 Kütahya: AP (Etem Erdiç, Orhan Akça)
 Mardin: CHP (Abdülkerim Saraçoğlu), AP (Abdurrahman Bayar)
 Muş: AP (İsa Bingöl)
 Rize: AP (Osman Mecdi Agun)
 Samsun: AP (Fethi Tevetoğlu, Enver Işıklar, Refet Rendeci), CHP (Rıza Işıtan)
 Siirt: CHP (Abdurrahman Kavak)
 Tokat: AP (Ali Altuntaş), CHP (Zihni Betil)
 Van: CHP (Ferit Melen)
 Yozgat: CHP (Sadık Artukmaç), AP (İsmail Yeşilyurt)
 Artvin'deki seçim Yüksek Seçim Kurulunun 8 Temmuz'da almış olduğu kararla iptal edilmiş ve seçimin yeniden gerçekleştirileceği bildirilmişti.⁵⁵ 20 Eylül 1964 tarihinde tekrarlanan seçimin sonucuna göre Artvin ili için Senato üyeliğine CHP'den Fehmi Alpaslan seçilmişti.⁵⁶

Sonuç Yerine

1961 Senato Seçimleri ile kıyaslandığında 1961'e göre AP 7, CHP 2 fazla senatörlük kazanmış, YTP, CKMP, MP ile Bağımsızlar senatörlükleri kaybetmişlerdir. Cumhuriyet Senatosu Seçimleri için 30 Mart'ta çekilen kuraya göre, CHP'den 17, AP'den 24, CKMP'den 2, YTP'den 1, MP'den 1 ve Bağımsızlardan 2 üye için yeniden seçilmek üzere kuraya dahil edilmiş, seçimi yapılacak senatör adedi 51 olmuştu. 7 Haziran'da yapılan seçime göre AP 7 artışla 24'den 31'e, CHP 2 artışla 17'den 19'a yükselirken, YTP, CKMP ve MP ile Bağımsızlar buldukları yerlerde seçimleri kaybetmişler, sadece Bitlis'te bir bağımsız aday seçimi kazanmıştır. 1961 seçimlerinden sonra İstanbul ve Van'daki bağımsızlar CHP lehine silinmişler, Kütahya ve Yozgat'taki iki CKMP senatörlüğü AP'ye geçmiş, Erzurum'daki bir YTP senatörlüğü CHP'ye, Yozgat'taki bir MP senatörlüğü AP'ye, İstanbul, Samsun, Eskişehir ve Hakkâri'deki boş senatörlüklerden ikisi CHP, ikisi AP olmak üzere paylaşılmışlardır.⁵⁷

1964 Kısmi Senato seçimlerinde seçim sistemi tartışmaları ve sıkıyönetimin uzatılması kamuoyu gündemini ve siyasi arenayı meşgul etmiş, yoğun tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Seçim sistemine itiraz edenlerin argümanına göre nispi temsil usulü bir engel olarak algılanmış, iktidarın lehine bir sistem olarak görülmüştür. Sıkıyönetimin uzatılmasına yöneltilen eleştirilerin temelinde antidemokratik bir uygulama olarak seçimin serbestliğine zarar verebileceği endişesi yatmaktadır. Siyasi partilerin seçim propagandalarında vaatlerden ziyade birbirilerini eleştirmelerine yönelik bir hareket

55 *Resmî Gazete*, 16 Temmuz 1964, Sayı: 11755, s. 5; Türk, "Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçimleri Yoluyla ya da Yedeklerle Doldurulması", s. 13.

56 *CSTD*, Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 22, Birleşim: 1, 1.11.1964, s. 4; *TBMM Albümü* (1920-2010), C. 4, TBMM Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay., Ankara 2010, s. 1706.

57 *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1964, s. 1, 7.

tarzını seçtikleri söylenebilir. Siyasi olarak bu hareket tarzının benimsenmesinde, partilerin diğer partileri eleştirerek seçmen tabanlarını bir arada tutma çabasının etkili olduğunu ifade edebiliriz. Propaganda faaliyetlerinin sonuna doğru AP lideri Gümüşpala'nın vefat etmesi seçim çalışmalarında duraksamaya ve siyasi havanın değişmesine yol açmış, seçim gerginlikleri bir nevi rafa kalkmıştır. Kısmi Senato seçimlerinin gerçekleştirilmesi sırasında ülkede hakim olan sıcak hava dalgası seçmenlerin katılım oranına tesir etmiş, 1961 Senato seçimleri ile mukayese edildiğinde daha düşük bir oran ortaya çıkmıştır. Kıbrıs'ta yaşanan sıkıntıların ülkeye yansımalarının yanı sıra Karadeniz sahili civarında çay mevsimi olması gibi bazı bölgesel ve yerel hususların da bu neticenin ortaya çıkması ile alakalı olduğunu belirtebiliriz. Ancak şunu da eklemek gerekir ki batı illeri ile doğu illeri kıyas edildiğinde doğudaki katılım oranı daha yüksek olmuştur.

Kaynakça

Akşam, 31 Mart 1964.

Akşam, 3 Nisan 1964.

Akşam, 18 Mayıs 1964.

Akşam, 24 Mayıs 1964.

Akşam, 31 Mayıs 1964.

Akşam, 1 Haziran 1964.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 52.313.6.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 19,
Birleşim: 57.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), Dönem: 1, Toplantı: 4, C. 22,
Birleşim: 1.

Cumhuriyet, 18 Aralık 1962.

Cumhuriyet, 31 Mart 1964.

Cumhuriyet, 4 Mayıs 1964.

Cumhuriyet, 14 Mayıs 1964.

Cumhuriyet, 17 Mayıs 1964.

Cumhuriyet, 18 Mayıs 1964.

Cumhuriyet, 19 Mayıs 1964.

Cumhuriyet, 27 Mayıs 1964.

Cumhuriyet, 28 Mayıs 1964.

Cumhuriyet, 31 Mayıs 1964.

Cumhuriyet, 1 Haziran 1964.

Cumhuriyet, 3 Haziran 1964.

Cumhuriyet, 6 Haziran 1964.

Cumhuriyet, 8 Haziran 1964.

Cumhuriyet, 9 Haziran 1964.

Cumhuriyet, 10 Haziran 1964.

Çoker, Fahri, Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri I. Cilt (1961-1964), TBMM Vakfı Yayınları No: 16, Ankara 1998.

Özgişi, Tunca, "Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri", Türkiye Mecmuası, C. 21, S. 2, 2011, s. 291-323.

Özgişi, Tunca, Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu, TBMM Basımevi, Ankara 2012.

Resmî Gazete, 16 Temmuz 1964, Sayı: 11755.

Servet Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 33, S. 3-4, 1967, s. 45-100.

Son Havadis, 31 Mart 1964.

Son Havadis, 6 Nisan 1964.

Son Havadis, 3 Mayıs 1964.

Son Havadis, 18 Mayıs 1964.

Son Havadis, 19 Mayıs 1964.

Son Havadis, 7 Haziran 1964.

Son Havadis, 8 Haziran 1964.

TBMM Albümü (1920-2010), C. 4, TBMM Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay., Ankara 2010.

TBMM Kanunlar Dergisi, C. 44.

TBMM Kanunlar Dergisi, C. 53.

Tercüman, 27 Mart 1964.

Tercüman, 31 Mart 1964.

Tercüman, 17 Mayıs 1964.

Tercüman, 21 Mayıs 1964.

Tercüman, 24 Mayıs 1964.

Tercüman, 29 Mayıs 1964.

Tercüman, 1 Haziran 1964.

Tercüman, 4 Haziran 1964.

Tercüman, 6 Haziran 1964.

Tercüman, 7 Haziran 1964.

Türk, Hikmet Sami, “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 26, No: 3, 1969, s. 79-114.

Türk, Hikmet Sami, “Açık Parlamento Üyeliklerinin Ara Seçimleri Yoluyla ya da Yedeklerle Doldurulması”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 38, S. 1, 1981, s. 3-52.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), Dönem: 1, Toplantı: 2, C. 2, Birleşim: 4.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 3, Birleşim: 11.